

FRA DE FØRSTE LANDSBY- SKOLERS TID

Skoler og Skoleholdere i Helsinge og Drøsselbjerg Sogne
1739—1814

Af Johs. C. Jessen.

Det synes at være en almindelig Opfattelse, at de rigtig gamle Degne ogsaa holdt Skole. Deres Opgave var ganske vist at vejlede Ungdommen og for saa vidt ogsaa større Børn, der gav Møde, i den sande lutherske Kristendoms-kundskab, hvilket skete en Gang ugentlig i hver af Sognets Byer og havde Rum i en Bondes Storstue; men her kunde en Opøvelse i de praktiske Skolefag ikke finde Sted. Fra ældre Tider var der flest Løbedegne, det vil sige Disciple fra Købstadens latinske Skole, der forrettede denne og anden Degnetjeneste. Efterhaanden indrettedes der for ethvert Pastorat et Degnesæde, der i Regelen laa i Hovedsognet, men Degneboligen var kun til Sædedegnens Beboelse uden Rum til Skolestue. Hvis et velbegavet, videlystent Barn ønskede at studere Læsekunsten, tog Degnen sig maaske af ham, privat og mod Betaling. Men det stod vel sjældent paa.

Der var ingen Skolehuse og derfor ingen Skolegang; men der sporedes nogen Trang til Viden. Livet skal nok bryde frem og bane sig Vej, om det end længe ligger gemt i det skjulte. Der skete det, at der i Midten af det syttende Aarhundrede dukkede et lille Skolehus op et Sted. Og nok eet fjernt derfra. Flere fulgte efter, omend sparsomt. Det var maaske en Godsejer, der lod en Skolemester sidde

lejevrit i et lille Fæstehus for at læse med Byens Børn. Det hændte sig, at Bønderne selv tog Initiativet. Men at finde et fast, funderet Skolehus fra den Tid er som at lede i en Høstak efter et Par Synaale. Fra Sorø, Præstø og den væsentligste Del af Holbæk Amter findes Herfølge Skole, opført 1641, Faxe Skole 1644, Ruds Vedby Skole 1649 og Vejlø Skole i 1657. Der var langt imellem Skoleskorstene. Senere kom Slaglille og Stignæs Skole til, henholdsvis 1692 og 1706.

Det var et godt Skub, da Frederik den Fjerde i 1721 lod opføre 240 nydelige Smaaskoler paa sine Ryttergodser. Og nu kom der mere Fart paa, indtil Landets Behov for Skoler ansaas for dækket. Ved Fattigloven af 1708 tilpligtedes Købstæderne at bekoste fattige Børns Undervisning i Læsning og Religion, faste Skolehuse blev dog ret sjældne, men almindeligere, da en Mængde latinske Skoler i Henhold til Forordningen af 17. April 1739 nedlagdes til Fordel for et dansk Skolevæsen.

Christian den Sjette havde arvet sin Faders Virkelyst for Skolevæsenet, men paa sin egen Maade. Det var mere en voksende Bekymring for Folkets umoralske og vantro Levesæt end for en almindelig Folkeoplysning, der drev ham og hans mørkpietistiske Hofkreds, da han fik det Indfald at indrette et almindeligt Skolevæsen som en Forskole til Degnens og Præstens Konfirmationsundervisning. Han havde nemlig i Sinde at give et Lovbud om en almindelig, tvungen Konfirmation. Det kunde ikke kræve meget Hovedbrud af en enevældig Regering, og det skete i 1736.

Til Gennemførelse af et saa stort Foretagende som at sætte hele Landets offentlige Skole i Gang, begyndende paa bar Bund, krævedes selvsagt mange Forberedelser med indhentede Oplysninger af forskellig Art og Tilrettelægning af en solid Basis, der kunde sikre det ønskede Formaal en varig Virkning. I saa Henseende maatte man saavel have Skolens indre som dens ydre Kaar for Øje.

Opgaven løstes delvis af »Den lille Skolekommission«, som nedsattes af Regeringen i Begyndelsen af 1730'erne. Den stærkt pietistisk prægede Slotspræst Erik Pontoppidan udarbejdede efter kongelig Ordre en ny Forklaring til Luthers lille Katekismus, egnet til Skolebrug, og da den forelaa 1737, maatte han i Gang med at samle en ny Salmebog. Det var ikke Thomas Kingos, men Hans Adolf Brorsons Toner, som klang i hans Salmebog af 1740, der ligesom hans Forklaring eller Lærebogen aandede det pietistiske Livssyn.

Der var jo meget mere at tilrettelægge for Undervisningen og Skolens indre Liv, foruden at Skolens ydre Rammer skulde fastlægges. Til den Ende paabødes det ved Reskript af 25. Februar 1737 Stiftsovrigheden, og Stiftsbefalingsmanden (Stiftamtmanden) og Biskoppen, for hvert Stift at lade indhente Oplysninger om, hvor mange Skoler der foruden Kongens fandtes, og hvor mange der endnu tiltrængtes for at gøre Skolegangen almindelig. Det faldt ganske naturligt, at Gejstligheden tog sig af Skolens indre Forhold, den verdslige Øvrighed af dens ydre. Biskoppen gav Ordre til Provsterne om gennem Præsterne at fremskaffe de nødvendige Oplysninger, og Stiftamtmanden rykkede Amtmændene, der satte Herreds- og Birkfogder i Bevægelse for Sagens Fremme.

Allerede den 19. Marts 1735 forelaa en Række Oplysninger om Forholdene i Løve Herred. Det var Herredsprovsten Niels Heining, en Bondesøn fra Heininge ved Slagelse, der var saa ivrig. Fra Helsing-Drøsselbjerg Sognekunde Heining fortælle, at Sognepræsten Christen Høst for et Par Aar siden havde ladet opføre et Skolehus paa 4 a 5 Fag med en tilhørende Have, hvor han gav en Skolemester eller Skoleholder, som man nu yndede at sige, fri Bolig samt 1 Tønde Rug, 1 Tønde Byg og 1 Tønde Malt til hans Underholdning. Og Høsts Svigerfader, Bogholder ved Det ostindiske Kompagni, Etatsraad F. Holmsted, gav ugentlige Skolepenge samt Bøger og Papir for 12

Børn. Efter Tidens Skik gav hvert Barn 2—4 Skilling*) ugentlig i Skolepenge til Skoleholderen.

Efter Indbydelse fra Amtmanden Frederik Adeler, Gundetved (nu Selchausdal) gav Herredsprovsten, Lodsejerne, Herredsfogderne, Sognepræsterne og enkelte af de »vittigste« Bønder Møde i Bakkendrup Kirke den 27. Februar 1737, hvor Skolernes Placering m. m. drøftedes.

Den nysudnævnte Biskop Peder Hersleb, der formentlig maa tilskrives den Ære at have affattet det endelige Lovforslag, fandt 1738 for godt at kræve nye Oplysninger ad gejstlig Vej. Efter Provst Heinings Forflyttelse til et andet Herred var det nu Provst Christian Christopher Reenberg, Finderup, der forestod Beretningerne fra Præsterne. Fra Helsinge-Drøsselbjerg Sogne meddelte Hr. Christen Høst den 3. August s. A., at da han i 1731 ankom til Kirkehelsinge, fandt han »mange smaa Børn uden Hører, hvorfor han i Kirkehelsinge lod opføre et Skolehus med skikkelig Have til«. Og da Huset stod færdigt, holdt han en Student til Skolen. For Tiden var Skoleholderen en gammel Teolog ved Navn Jørgen Müller, som hos og af Præsten nød Kammer, Kost, Lys og Varme samt 20 Rigsdaler i Penge. »Min kære Svigerfader har holdet 12 Børn fri, og Resten, saa mange som vilde, baade i og udenfor Byen, har jeg ladet fri gaa i Skole og har ved min Svigerfaders, Hr. Justitsraad Holmsteds og egen Hjælp forskaffet fri Bøger og Papir til dem, som

*) Forklaring til Teksten:

en Rigsdaler (Rd.) = 6 Mark (Mk.) á 16 Skilling (Sk.). En gammel Daler regnedes lige med en Tokrone.

en Slettedaler (Sld.) = 4 Mark á 16 Skilling og har altsaa kun $\frac{2}{3}$ Værdi af Rigsdalerens.

en Grot (tysk Grosz), en storformet Skillemønt, f. Eks. 1 Skilling Grot, 1 Toskilling Grot. En tysk Grot = 2 Sk. = 4 Øre.

en Tønne (Td.) Korn = 8 Skæpper (Skp.) á 4 Fjerdingskar (Fdk.) og er ca. 1,4 hl.

en Tønne Land er ca. 0,55 ha.

en Mil er ca. 7½ km, en Alen er ca. 0,62 m.

en Favn (Fv.) Brænde er ca. 2,3 Rummeter.

et Lispund er 16 pund = 8 kg. Et Pund er 32 Lod.

vilde lære at skrive«. Endvidere meddelte Hr. Høst, at han i Vindehelsinge havde givet en Student M u u s 7 Fag Hus med tilhørende Have til fri Beboelse foruden 10 Slette-daler i Penge samt en Ko lejefrit og noget Korn til Brød imod, at Muus uden Betaling læste med de fattige Børn og tog Betaling af de formuende. Men Høst tilføjede suk-kende: »Det er beklageligt, at Folk ej har den Lyst, som burde have til deres Børns Tarv. Vi fejler og den Justits, som have ved Kongens Skoler, da det kunde blive bedre indrettet«. Ovre i Drøsselbjerg havde Høst ladet en U r t e g a a r d s m a n d bo frit i et Hus paa Annekspræstegaar-dens*) Grund. »Samme naar han har om Sommeren dyr- ket Hauger, læser om Vinteren for Børn«. Børnene fra Dalby kunde søge Skole i Kirkehelsinge, mente Høst.

Danmarks første almindelige Skolelov, F o r o r d n i n - gen a f 23. J a n u a r 1739, var blevet til. En Sammen- ligning mellem Skoleforordningerne af 1721 og 1739 kan da være paa sin Plads.

F r e d e r i k d e n F j e r d e s Skoler, de kongelige Skoler, var paa 9 Fag, grundmurede, teglhængte med Kaalhaver til. De opførtes og vedligeholdtes af de konge- lige Kirkers Kasser. Skoleholderen skal undervise i Læs- ning, Skrivning, Regning og oplære Børnene i Luthers lille Katekismus. Til Skolekaldet indstiller Præsten, hvorefter Provsten eksaminerer den indstillede, der efter vel over- staaet Prøve kaldes af Amtmanden. Skoleholderen lønnes med 24 Rd., der udredes af Kirkens Kasse, men Skole- distriktets Bønder skal om Sommeren afse Græsgang paa Byens Fællede samt levere et Lispund Hø og et Lispund Halm pr. Tønde Hartkorn til Vinterfoder for hans 2 Køer

*) Annekspræstegaard: I Dobbeltsogne havde Præsten ogsaa en Præstegaard i Annekset, en Slags Mensalgods til Kost og Tæring. Ogsaa Degnen havde Mensalgods i Annekset, i Rege- len et Hus med Have og maaske et lille Vænge, der brugtes til Fribolig for hans derværende Ringer. Høvedegnen havde ikke mindre end 3 Mensalhuse i Annekset Flakkebjerg. Jvf. omstaaende under Kirkehelsinge Skole.

og 6 Faar. De skal ogsaa levere et Læs Tørv for hver 20 Tdr. Hartkorn, men 2 Skovlæs Brænde gives fra de kongelige Skove. Husmændene skal give Skoleholderen hver en Mark aarlig.

Forordningen af 1739 lød paa, at Skolehuset skulde være paa 8—10 Fag almindelig Bondebygning. Skoledistriktets største Lodsejer skal som Skolepatron lade Huset opføre og vedligeholde, de øvrige Lodsejere forholdsvis deltage i Udgifterne eller selv indrette Skole. Bønderne leverer Ler, Pilevænder og Halm samt gør Kørselen, mens Husmændene gør Haandarbejdet. Undervisningen i Læsning og Kristendom skal gives frit, men ønskes et Barn undervist i Skrivning og Regning, maa der gives henholdsvis 2 og 4 Sk. ugentligt. Iøvrigt ansaa Regeringen det for Tidsspilde at dyrke Skrive- og Regnekunsten, da Forordningen tog Sigte paa Konfirmationen. Skoleholderen foreslaas af Sognepræsten, eksamineres af Provsten og kaldes af Patronen, skiftevis paa Omgang af Distriktets øvrige Ejere i Forhold til deres Hartkorn, en Bestemmelse, der ofte skabte Forviklinger under Vakan- cer. Skolelønnen er 12 Rd., 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, der tilsammen havde en Værdi af 24 Rd. Iøvrigt blev Lønnen i Naturalydelse som ved Kongens Skoler. Det var formentligt Meningen, at Pengelønnen skulde gives af Godskasserne eller Kirkekasserne, men alt lignedes paa Bonden. Godser og Præstegaarde var fri. Skolepatronen skal staa for Skolekassen, af hvilken Skoleholderen faar sin Pengeløn, og Skolens Inventarium, saasom Borde, Bænke og Bøger, navnlig for de fattige Børn, anskaffes: Abc'er, Katekismer, Læsebøger, Bibler, Testamenter, Salmebøger, 2 Blækhorn og 2 Linealer. Skolekassens Midler bestod af de fornævnte 12 Rd. til Skolelønnen, Husmandsmarken og 4—6 Sk. aarlig af hvert ungt Menneske over 15 Aar i Forhold til deres Alder. Endvidere af Lysepenge, 3: Penge, der hidtil brugtes til Lys i Kirken, men her fandtes nyttigere til gudeligt Brug, og endelig af Bækken-, Tavle-

Bøsse- og Straffepenge*). Saa indeholdt Forordningen jo faste Vedtægter for Skoledisciplinen, for Skoledagens Forløb, saasom om Morgen- og Aftenbøn, Knæfald under Andagten, for Skoleholderens Opgave og Opførsel o. s. v., alt saare vel betænkt og omhyggeligt formet for Øjemedet.

Fra Lodsejerne fremførtes saa mange Indvendinger imod Forordningens Bestemmelser, der vilde virke saa byrdefuldt, at det ikke kunde bæres, og Regeringen gav efter ved Plakat af 29. April 1740, der med sine lempende, modererende og svævende Ændringer forringede Skolens Kaar meget stærkt. Til Skolehus kunde nu tages et ældre Gadehus. Godsejerens Indflydelse ved Lærerkaldelse forøgedes, og med Hensyn til Skolekassen mere selvraadende, hvilket berørte Skolelønnen og Skolens Inventarium. Kun eet krævedes ganske præcist: Skolen skal sættes i Gang senest den 1. Januar 1742. Og dette efterkommedes saa nogenlunde. Mange Steder var alt i Orden, andre Steder som her havde man ligget paa Lur efter, at noget skulde vise sig, hvilket jo ogsaa skete ved Plakaten, og nu samledes »Skolekommissionerne« for Kalundborg, Dragsholm, Sæbygaard og Holbæk Amter under Amtmand F r e d . A d e l e r s Forsæde paa Gundetved den 8. Juli 1740 for i Henhold til Forordningen og Plakaten at foretag den endelige Indstilling om Skoleplanen, der fremtidigt blev gældende for disse Amter. Den underskrevs samme Dag af Amtmanden og Herredsprovsterne. Helsinge-Drøsselbjerg Pastorat fik 4 Skoler, henholdsvis i Kirkehelsinge, Vindehelsinge, Drøsselbjerg og Reersø.

Løve Herreds Skoleplaner havde 9 »Degneskoler« med

*) B æ k k e n : et dybt Messingfad, hensat ved Kirkedøren til Indsamling Fastelavnssøndag og Mikkelsdag. T a v l e : en lille Kasse med Haandtag, eventuelt en Pung med Stang, som Degnen under Sangen stak ind til Menigheden i Kirkestolene ved Brudevielser, Barnedaab og Jordefærd. B ø s s e : en Daase, eventuelt en Tallerken, der gik rundt mellem Gæsterne ved Gæstebud. S t r a f f e p e n g e : for Helligbrøde. Misbrug af Søn- og Helligdage, Bøder for utidig Optræden i Retten og lign.

